

УДК 336.025:338.242

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.36>

Тютюнник І.В.

кандидат економічних наук, доцент,
старший викладач кафедри фінансів і підприємництва,
Сумський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РОЗРИВАМИ В ЕКОНОМІЦІ

У статті визначено передумови формування концепції податкових розривів в економіці та доцільність її застосування в процесі підвищення макроекономічної стабільності в країні. Визначено сутність податкового розриву та класифіковано підходи до його розуміння. Обґрунтовано доцільність розроблення ефективного інструментарію боротьби з тіншовими фінансовими операціями як передумови підвищення рівня економічної безпеки та фінансової стійкості країни. Управління податковими розривами запропоновано здійснювати в розрізі чотирьох послідовних етапів, в основі яких лежать прогнозування показників обсягу потенційних податкових надходжень до бюджету, оцінювання окремих складників податкових розривів, що не зумовлені існуванням тіншового сектору економіки, оцінка відхилень фактичних обсягів надходжень до бюджету від запланованих та розроблення заходів із протидії корупційним схемам у частині стягнення податкових платежів.

Ключові слова: податковий розрив, мінімізація економіки, державне регулювання, управління розривом, податкові надходження, офіційний сектор економіки.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ НАЛОГОВЫМИ РАЗРЫВАМИ В ЭКОНОМИКЕ

Тютюнык И.В.

В статье определены предпосылки формирования концепции налоговых разрывов в экономике и целесообразность ее применения в процессе повышения макроекономической стабильности в стране. Определена сущность налогового разрыва и классифицированы подходы к его пониманию. Обоснована целесообразность разработки эффективного инструментария борьбы с теневыми финансовыми операциями как предпосылки повышения уровня экономической безопасности и финансовой устойчивости страны. Управление налоговыми разрывами предложено осуществлять в разрезе четырех последовательных этапов, в основе которых лежат прогнозирование показателей объема потенциальных налоговых поступлений в бюджет, оценка отдельных составляющих налоговых разрывов, не обусловленных существованием теневого сектора экономики, оценка отклонений фактических объемов поступлений в бюджет от запланированных и разработка мероприятий по противодействию коррупционным схемам в части взыскания налоговых платежей.

Ключевые слова: налоговый разрыв, тенезация экономики, государственное регулирование, управление разрывом, налоговые поступления, официальный сектор экономики.

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF MANAGING THE TAX GAPS IN THE ECONOMY

Tiutiunyk Inna

One of the most influential factors of exogenous and endogenous nature, which, on the one hand, act as a catalyst for transformation, and on the other, exacerbate the economic imbalances in the country is the shadowing of the economy. In the context of increasing socio-economic tensions in countries and in the world as a whole, one of the reasons for the low level of tax revenues to the budget is the increase in activation of efforts of economic entities and households aimed at hiding part of their income and putting them in the shadow. The article examines the role and place of shadowing of the economy in the processes of forming tax gaps. It is concluded that the use of shadow withdrawal schemes leads to the emergence of tax gaps in the economy, which means the deviation of key parameters of the tax policy from the potentially possible, which arises as a reaction of taxpayers to change the vectors of public policy and significant volatility of economic indicators. The paper defines the prerequisites for the formation of the concept of tax gaps in the economy and the feasibility of its application in the process of improving macroeconomic stability in the country. The economic essence of the tax gap is determined and approaches to its understanding are classified. The conclusion about the duality of reasons for the formation of gaps in the economy is made: the presence of a shadow sector in the economy and the peculiarities of the tax system in the country. The expediency of developing effective tools to de-shadowing financial transactions as a prerequisite for improving the level of economic security and financial sustainability of the country is substantiated. Management of tax gaps is proposed to be carried out in the context of four consecutive stages, which are based on forecasting the volume of potential tax revenues in the budget, the assessment of individual components of tax gaps that are not caused by the existence of the shadow sector of the economy, the assessment of deviations of actual amounts of budget revenues from planned and development counteracting corruption schemes in the field of collecting tax payments.

Keywords: tax gap, shadow economy, government regulation, gap management, tax revenues, the official sector of economy.

Постановка проблеми. Стабільність та стійкість функціонування національної економіки визначається обсягом коштів, що є в розпорядженні держави. Однак, як свідчать тенденції зміни основних показників економічного розвитку України, з кожним роком відбувається зростання потреб держави у фінансуванні програм соціального та економічного характеру. Водночас досить часто темпи їх зростання суттєво перевищують темпи зростання доходів бюджету. Однією з причин даної ситуації є невідповідність реальних показників розвитку економічних суб'єктів відображеним в офіційній статистиці даним. Маніпулювання з показниками результатів фінансової діяльності господарюючих суб'єктів суттєво занижує обсяги надходжень до бюджету та потенційні можливості держави до виконання покладених на неї функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передумови виникнення податкових розривів в економіці, їх залежність від рівня тінізації, вплив на показники макроекономічної стабільності в країні та механізми управління розривами досліджувалися у наукових працях багатьох вітчизняних та закордонних учених.

Дослідженням питань державного регулювання тінізації економіки наймалися такі науковці, як О. Алімова, Д. Бхаттачар'я, І. Гришова, Г. Енсте, Н. Лайоза, О. Леонова, Ф. Шнайдер та ін.

Особливості формування податкових розривів в економіці та методологічний інструментарій їх оцінювання розглянуто у роботах А. Вдовиченко, А. Зубрицького, О. Мірошниченко та ін.

Однак, не знижуючи важливість існуючого вітчизняного наукового доробку з питань управління тінізацією економіки, зазначимо, що концепція податкових розривів є малодослідженою вітчизняними науковцями. Ураховуючи той факт, що особливості їх формування залежать від специфіки податкової системи країни, дослідження передумов, наслідків та складників формування податкових розривів у межах кожної конкретної країни має вирішальне значення в процесі детінізації економіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз теоретичних основ управління податковими розривами в економіці як передумови зростання обсягів наповнення державного та місцевого бюджетів і підвищення фінансової стабільності країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні економічними суб'єктами напрацьовано значну кількість схем із тінізації своїх доходів, більшість з яких реалізується в межах офіційного сектору економіки з використанням його матеріальних та інтелектуальних ресурсів.

Як правило, вся сукупність тіньових операцій може бути класифікована за такими ознаками [1–6]:

1) Залежно від мети тіньові операції можна розділити на корисливі та примусові.

Реалізація корисливих операцій передбачає трансформацію способів здійснення діяльності для зростання рівня матеріального добробуту, підвищення показників ефективності розвитку бізнесу, що реалізується за рахунок ухилення від виконання визначених законом зобов'язань та є наслідком свідомого вибору економічних суб'єктів.

Примусова діяльність охоплює тіньові відносини між окремими суб'єктами господарювання з метою

мінімізації впливу зовнішніх та внутрішніх шоків, задоволення мінімальної потреби в матеріальних благах, забезпечення необхідних стандартів життя. Як правило, дана діяльність здійснюється суб'єктами як офіційного, так і тіньового секторів економіки лише з метою вижити.

2) За тривалістю тіньову діяльність можна розділити на стратегічну й тактичну. Стратегічна характеризується здійсненням операцій на добровільних довгострокових засадах із метою отримання додаткового доходу. Тоді як тактична діяльність заснована на реалізації короткострокових схем тіньового виведення коштів за рахунок повного або селективного ігнорування законодавства, що є наслідком стохастичних волатильних процесів в економіці.

3) За характером можна виділити стабільну та нестабільну тіньову діяльність. Стабільна діяльність здійснюється на постійній основі та передбачає налагодження довгострокових партнерських відносин з іншими учасниками тіньових операцій. Нестабільна – виникає як реакція на волатильність економічного та політичного середовища, що супроводжується впливом ендогенних та екзогенних шоків та спрямована на мінімізацію їхнього негативного впливу.

4) За кількістю учасників можна виділити індивідуальну та групову діяльність. Індивідуальна включає тіньові економічні відносини, що виникають у межах одного підприємства або індивіда з метою створення додаткових грошових та/або матеріальних цінностей, тоді як групова передбачає наявність економічних відносин між двома та більше економічними суб'єктами.

5) За рівнем здійснення – національна та міжнародна. Національна виникає як наслідок взаємодії економічних суб'єктів у межах однієї країни, міжнародна тіньова економічна діяльність реалізується в межах двох та більше країн.

Застосування всього різноманіття схем тінізації доходів призводить до виникнення явища податкових розривів в економіці, під якими пропонуємо розуміти відхилення ключових параметрів податкової політики від потенційно можливих, що виникає як реакція платників податку на зміну векторів державної політики, та значну волатильність показників економічного розвитку.

Водночас зазначимо, що виникнення податкових розривів може відбуватися не лише за рахунок тінізації економіки, а й як результат політики держави. Так, застосування пільгових режимів оподаткування, звільнення окремих операцій та видів діяльності призводить до зниження обсягу надходжень до бюджету, який може бути визначений як розрив політики.

Характеристику окремих видів податкових розривів за різними класифікаційними ознаками наведено на рис. 1.

У цілому концепція податкових розривів характеризується складністю процесів їх оцінки та управління. Передусім це зумовлено наявністю значної кількості схем та каналів тіньового виведення коштів, ідентифікація яких досить часто є складним та тривалим процесом; по-друге, суттєвими відмінностями у формуванні податкових розривів залежно від видів податків та зборів, процедури їх нарахування та сплати. Так, рівень інформатизації податкової системи в країні та відкритості інформації зумовлює наявність різного обсягу розривів за одними і тими самими податками в різних країнах світу.

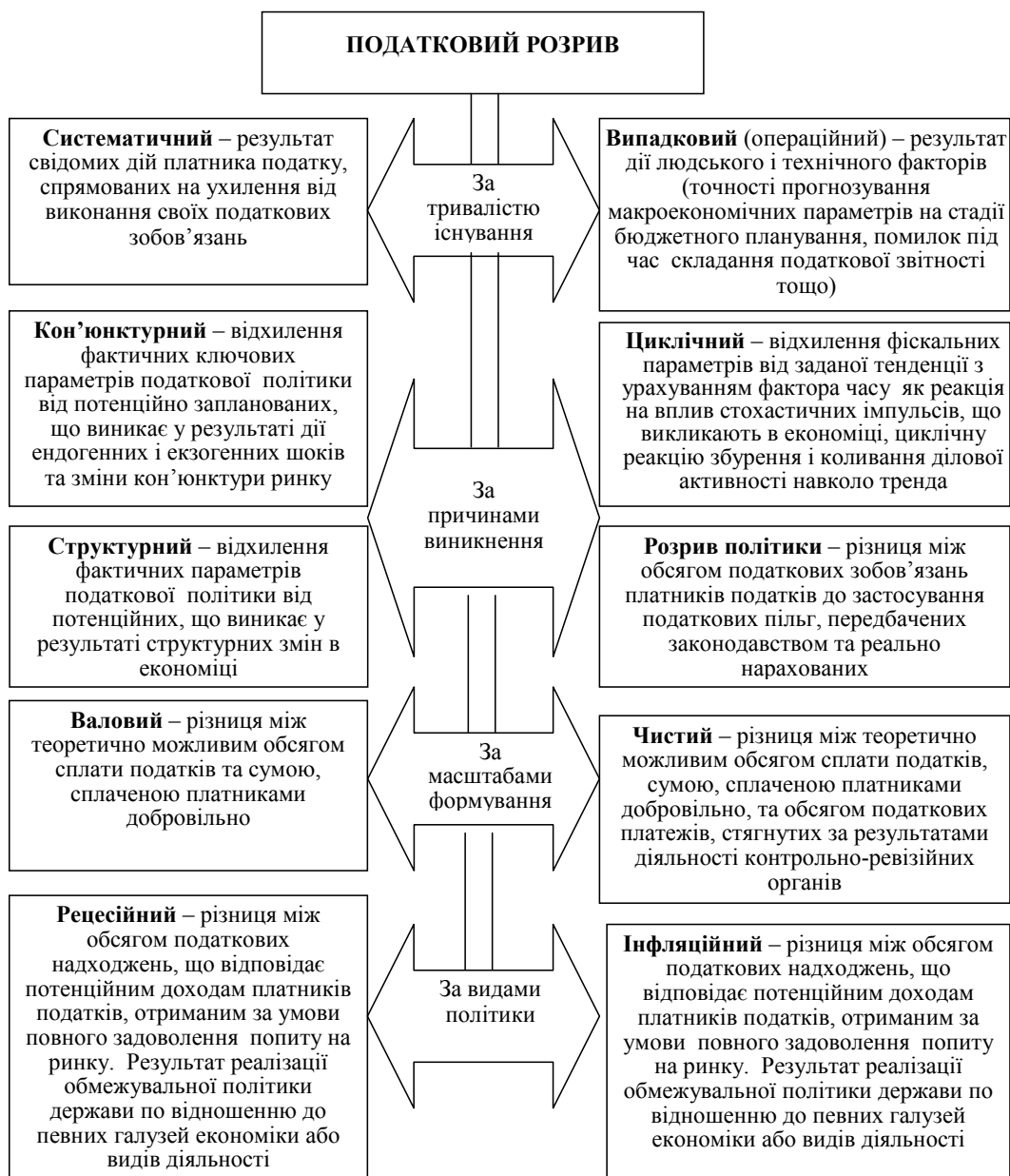

Рис. 1. Класифікація податкових розривів в економіці

Наявність широкого спектру видів податкових розривів призводить до необхідності розроблення комплексу заходів, спрямованих на протидію тінізації економіки та мінімізацію відхилень між фактичними та потенційними обсягами податкових надходжень. Основні етапи управління податковими розривами наведено на рис. 2.

Процес управління податковими розривами можна представити як сукупність чотирьох послідовних етапів, в основі яких лежать оцінювання обсягу податкових розривів та розроблення відповідного інструментарію управління ним.

Висновки з проведеного дослідження. Одними з найбільших глобальних проблем сучасності, що загрожують світовій економічній безпеці, є існування тіньового сектору економіки та відсутність дієвих інструментів боротьби з ним. Сьогодні світовими теоретиками та практиками розроблено значну кількість підходів до

оцінювання частки тіньового сектору економіки, переважна більшість яких базується на макроекономічних показниках розвитку країни (мікрометоди). Водночас, як свідчить практика, більшість із даних методів характеризується значним рівнем неточності та не відповідає реальним показникам.

На противагу даним методам метод оцінювання податкових розривів в економіці є більш наближеним до реальних показників функціонування економічних суб'єктів, оскільки передбачає визначення обсягу тіньових фінансових операцій у межах кожного податку окремо.

Наявність достовірної інформації про обсяги виведених коштів дає змогу розробити ефективний інструментарій детінізації економіки, попередити реалізацію тіньових фінансових операцій (у т. ч. й за рахунок реалізації принципу ризикоорієнтованості) та знизити частку тіньового сектору в країні у цілому.

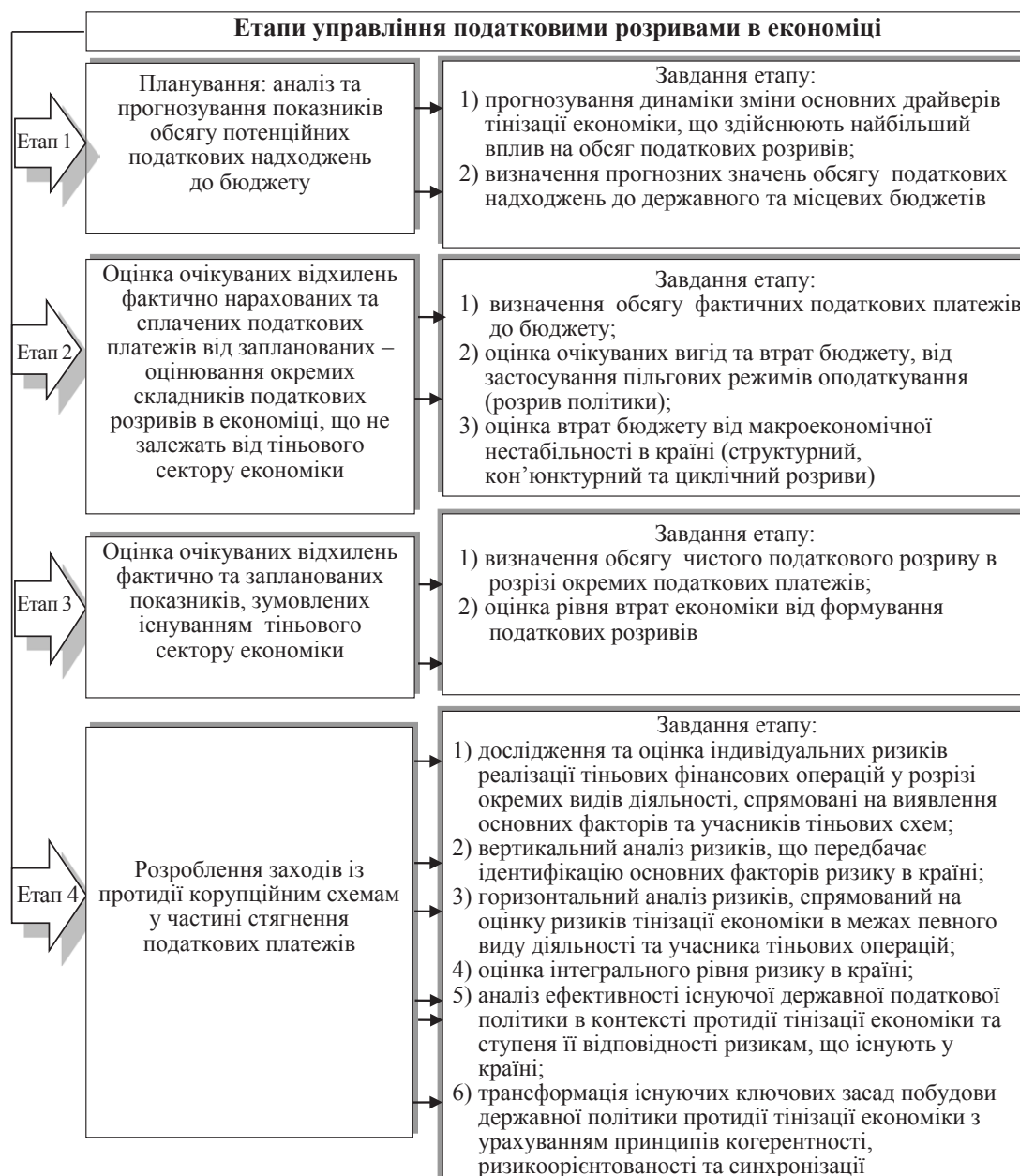

Рис. 2. Етапи управління податковими розривами в економіці

1. Bhowmik D. *Financial Crises and Nexus Between Economic Growth and Foreign Direct Investment. Financial Markets, Institutions and Risks. 2018. Vol. 2(1). P. 58–74.*

2. Murphy R. *The European Tax Gap. A report for the Socialists and Democrats Group in the European Parliament. Global Policy. 2019. 38 p.*

3. *The concept of tax gaps. Report on vat gap estimations by fiscal is tax gap project group. Brussels. 2016. 100 p.*

4. Боженко В.В., Бояджян М.М. *Дослідження впливу тіншової економіки на стан економічного, політичного і соціального розвитку в Україні. Проблеми системного підходу в економіці. 2017. № 6(62). С. 57–62.*

5. Жовнірчик Я.Ф. *Концептуальні засади державної політики комплексного і збалансованого розвитку регіонів. Економіка та держава. 2010. № 11. С. 93–97.*

6. Тютюник І.В. *Податкові розриви в економіці: економічна сутність та передумови виникнення. Економіка. Фінанси. Право. 2018. № 10/1. С. 36–40.*

1. Bhowmik D. (2018) *Financial Crises and Nexus Between Economic Growth and Foreign Direct Investment. Financial Markets, Institutions and Risks, vol. 2(1), pp. 58–74.*

2. Murphy R. (2019) *The European Tax Gap. A report for the Socialists and Democrats Group in the European Parliament. Global Policy.*

3. *The concept of tax gaps (2016) Report on vat gap estimations by fiscal is tax gap project group. Brussels.*

4. Bozhenko V.V., Boyadzhyan M.M. (2017) Investigation of the influence of the shadow economy on the state of economic, political and social development in Ukraine [Doslidzhennia vplyvu tinovoi ekonomiky na stan ekonomichnoho, politychnoho i sotsialnoho rozvytku v Ukraini]. *Problems of systematic approach in economy*, vol. 6(62), pp. 57–62.

5. Zhovnikchik Ya.F. (2010) Kontseptualni zasady derzhavnoi polityky kompleksnoho i zbalansovanoho rozvytku rehioniv [Conceptual principles of state policy of complex and balanced development of regions]. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 93–97. (in Ukrainian)

6. Tiutiunyk I.V. (2018) Podatkovi rozryvy v ekonomitsi: ekonomichna sutnist ta peredumovy vynykennia [Tax gap in the economy: economic essence and causes]. *Economics. Finances. Law*, vol. 10/1, pp. 36–40. (in Ukrainian)

E-mail: i.karpenko@finance.sumdu.edu.ua